

Na počátku devadesátých let byla v České republice sociální péče charakterizována poměrně chudou paletou sociálních služeb ve srovnání s vyspělými, především západními zeměmi. To vyplývá z faktu, že sociální péče byla prováděna státními orgány, které byly centrálně řízeny a také byly vlastně jedinými nositeli

poskytování sociální péče. Sociální péče byla financována ze státního rozpočtu a jen z malé části z prostředků podniků nebo odborových orgánů. Vzhledem k tomuto monopolu nebyla umožněna konkurence v této oblasti a tím ani invence ve smyslu hledání a využívání nových forem sociální péče. Státní sociální politika

začala delegovat část svých úkolů na neziskový sektor a různé další organizace a spolky. Současně dává k dispozici také určitou část veřejných prostředků pro realizaci sociální péče v těchto organizacích. Zároveň je třeba mít stále na zřeteli, že obsah sociální péče se s vývojem společnosti mění, nelze ji zcela

přesně definovat a formulovat konkrétní úkoly všeobecně. Při hodnocení sociálních nedostatků vychází totiž společnost vždy ze současných objektivních představ o nějaké dobré životní úrovni, která zahrnuje nejen materiální, ale i zdravotní, hospodářské, duchovní a kulturní blaho člověka. Sociální práce, tedy její

obsah a metody, se vyvíjela v jednotlivých zemích podle specifických sociálních potřeb občanů v rámci sociální péče a sociální politiky. To je také jednou z hlavních příčin různého nahlížení na obsah pojmu sociální práce. Sociální práce podle teoretiků tohoto oboru je považována za vědecky fundovanou

odbornou disciplínu, která speciálními pracovními metodami zajišťuje provádění péče o člověka na profesionálním základě. Je možno tedy uvést, že sociální práce je činnost, která směřuje jak k odstranění nedostatků, tak i k předcházení jejich vzniku. Nedostatkem je přitom chápáno to, co člověku chybí, co je

důležité pro normální život jedince či jeho společenské skupiny a všechno, co je důležité pro plnění určitých sociálních funkcí. Někdy se také setkáváme s názorem, že sociální práce je zpravidla vždy individuální a že usiluje o to, aby se podle individuálních poměrů a zvyklostí rozvíjela osobnost člověka tak, aby člověk

nalezl soulad mezi svým životem a zároveň prostředím, ve kterém se ocitl. Mnohdy se k tomuto ještě dodává, že sociální práce má přetvořit sociální klienty opět v lidi, kteří žijí plným životem. Individuální sociální práce ve své dokonalé formě má pečovat o změnu lidí společensky nedokonalých, případně nějakým způsobem

poznámených. Ovšem je třeba dodat, že někdy nemůže dosáhnout tohoto konečného cíle a musí se spokojit s tím, že odstraňuje bezprostřední závady, které jsou velmi naléhavé, avšak jejich odstraněním se trvalé nápravy zpravidla nedocílí, v některých případech ani nemůže docílit. Za uvedení v tomto smyslu ještě

stojí poznámka, že existuje Mezinárodní federace sociálních pracovníků, která se zabývá sociální problematikou a definuje sociální práci jako činnost, která předchází nebo upravuje problémy jednotlivců, skupin, případně komunit, vznikající z daných potřeb jedinců a společenských institucí. Jejím záměrem

je hlavně zlepšit kvalitu života všech lidí, což naznačuje i skutečnost, že sociální práce by neměla jen odpovídat na rychlé sociální změny a nové kvality sociálních potřeb a vztahů tím, že se jim přizpůsobí praxe lidí pracujících v sociální oblasti, ale měla by sama ovlivňovat uskutečňování vhodných sociálních změn.

Sociální politika je takovou politikou, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života. Právě proto přísluší sociální politice významné místo v rámci celého společenského systému. Toto lze doložit několika příklady.

Sociální politika není izolovaný fenomén. Je vždy součástí určitého společenského celku a je takto také vnímána. Společnost jako určitý systém je uspořádána na základě více prvků, zpravidla se v této souvislosti hovoří o dimenzích či sférách společenského rozvoje. Následující text bude již výše uvedených pojmů zcela

běžně užívat a bude se zabývat například otázkami, jak je orientována sociální politika, jaké místo má sociální politika ve společenském systému, a vysvětlí základní principy sociální politiky. Patří sem sféra ekonomická, sociální, ekologická, vědeckotechnická, politická a kulturní. K výše uvedeným

skutečností je třeba v této části ještě dodat, že pro žádoucí a bezporuchový vývoj každé společnosti je nezbytný odpovídající a vyvážený rozvoj všech sfér. Realita vyspělých zemí i naše praxe dokazují, že sám proces výroby a rozvoj společnosti je stále větší měrou závislý na rozvoji, kultivaci a aktivizaci lidského

činitele. Je možno říci, že v současném vyspělém světě má prostě člověk prioritu, neboť představuje nejen cílovou orientaci veškerého společenského snažení, ale současně i rozhodující předpoklad a nejperspektivnější prostředek dosahování dynamického rozvoje společnosti. Lidský faktor, tím tedy i sociální politika,

má důležité místo ve společnosti nejen z hlediska produkčních schopností a potencií, ale i proto, že současně vždy v určité míře přispívá a spolupodílí se na utváření morálního a názorového klimatu společnosti. Sociální politika právě svou koncentrací na člověka může působit na hodnotové orientace lidí, spoluvytvářet

jejich názory, postoje, chování apod. Sociální politika není tedy pouze souhrn určitých opatření, je zároveň i politikou s výrazně rozdílnými směry vývoje a orientace. Je možno konstatovat, že sociální politika v moderní společnosti je její integrální součástí, koncentruje se na rozvoj sociální sféry a hledá

odpovědi na specifické otázky, na které nereagují a neodpovídají ostatní moderní sféry života společnosti. Tímto způsobem vstupuje sociální politika unikátním způsobem do života společnosti a je tedy velice významným činitelem, který spoluvytváří její dynamický charakter. Co vlastně je sociální politika? Odpověď na

tuto otázku rozhodně není jednoduchá. Pojem sociální politika, se kterým se setkává snad každý z nás ve svém běžném životě velice často, je používán zcela běžně a s naprostou samozřejmostí, když se předpokládá, že mu všichni jednoznačně rozumí. Sociální politiku je nutno vnímat jako celek, jako určitý systém s četnými

vnitřními komplikovanými vazbami i s vazbami na ostatní prvky společenského systému. Sociální politika je tedy úzce vázána i na své společenské okolí. Je tedy vždy specifická v každé zemi a době, ale jsou jí zároveň vlastní i určité společné znaky. Sociální politika není jednoznačně definována a je možno

konstatovat, že není ani zcela jednoznačně vymežitelná. Její chápání může být velice různé, což může být zapříčiněno celou řadou okolností, například skutečností že samo přídavné jméno sociální je různě interpretováno, pracuje s ním řada vědních oborů jako právo, sociologie nebo ekonomie. Svoji roli hraje

i historická determinace sociální politiky, její souvislosti se společenským okolím i četnost a různorodost subjektů, které v této oblasti působí. Jako politika je také nutně vystavena určitým tlakům politických sil ve společnosti. Toto všechno pochopitelně způsobuje velice rozličné vnímání sociální politiky.

Sociální realita však nesporně souvisí s vymezením sociální sféry, kterou považujeme za relativně samostatnou, tedy za určitý systém reality sociálních vztahů, sociálních podmínek a procesů, které se projevují v obsahu a charakteru činností, v chování, v potřebách i v zájmech, hodnotách a cílech sociálních subjektů.

Koncentruje se na životní podmínky lidí, na rozvoj člověka, jeho bytostných a tvůrčích sil, osobnosti a individuality. Ve vztahu k ostatním sférám společenského vývoje má cílové zaměření. Sociální politika je také často vymezována jako soubor aktivit, které promyšleně a cílevědomě směřují ke zlepšení základních

životních podmínek obyvatelstva jako celku, respektive určitých skupin obyvatelstva, k zabezpečování sociálního bezpečí a také sociální suverenity v rámci daných hospodářských a politických možností konkrétní země. Sociální suverenitu a sociální bezpečí lze považovat za základní charakteristiky postavení člověka

v životě, o které vědomě či podvědomě usiluje každý jedinec a do určité míry rovněž celá společnost. Zajišťuje vedení sociálně přijatelného a do budoucna otevřeného života, podporuje aktivní postoje jedinců i stabilitu a prosperitu společnosti. Pro dokreslení celkového pohledu na oblast sociální politiky je třeba

ještě uvést, že o sociální politice také někdy hovoříme v širším pojetí, případně v užším pojetí. Pro širší pojetí sociální politiky je charakteristické, že ji vymezujeme jako konkrétní jednání zejména státu, ale i ostatních subjektů, kterými je ovlivňována sociální sféra společnosti. Sociální politika je

vnímána jako soubor aktivit, které se bezprostředně váží k životním podmínkám lidí. Cílem užšího pojetí sociální politiky je především reagovat na sociální rizika, zejména jejich možné negativní důsledky, například stáří, nemoc nebo invaliditu, a vyloučit sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního

mechanismu, například nezaměstnanost nebo chudobu. Toto pojetí redukuje sociální politiku na systém opatření především v oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. V podstatě jde o přístup dílčí, i když zahrnuje značný prostor sociální politiky. Toto pojetí mělo a má značný význam pro průběh ekonomické transformace

a zajišťování sociálního smíru. V České republice se někdy také hovoří v tomto smyslu o takzvané resortní sociální politice, neboť jde o aktivity spadající do působnosti resortu Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. Heterogenita sociální politiky je obecně používaný pojem a v podstatě vyjadřuje

obsahové a věcné členění sociální politiky jako takové. Velice často jsou její opatření rozlišována podle toho, jaký přístup volí sama sociální politika k řešení svých problémů. Potom hovoříme o aktivní, perspektivní, sociální politice a pasivní, retrospektivní, sociální politice. Aktivní sociální politika

přednostně usiluje o prevenci, to znamená, že předchází vzniku sociálních problémů přijímáním určitých sociálních opatření. K prevenci lze v zásadě dospět buď přijímáním systémových opatření, tj. změnami a úpravami samotného sociálního systému a pravidel jeho fungování, anebo přijímáním opatření, kterými se

předem vytváří předpoklady pro účinné řešení možných následků sociálních problémů. Pasivní sociální politika se zaměřuje na řešení již vzniklých sociálních problémů a její charakter je vždy intervenční. K významným faktorům sociální politiky patří faktor času. Jeho význam pro sociální politiku je dán několika

skutečnostmi. Sociální politika, respektive její opatření, se z hlediska objektu týká jednak současné doby, jednak doby budoucí. Přítomné doby se týkají taková opatření, jako je realizace sociálních práv, například právo na vzdělání nebo ochranu pracovního poměru, ale i opatření řešící například

aktuální sociální rozpory mezi společnostmi a jednotlivci, třeba delikvenci mladistvých, imigraci apod. Pokud jde o budoucí dobu, jde z hlediska jednotlivce či skupin obyvatelstva o očekávání, že mu budou poskytnuty určité garance nebo konkrétní pomoc, až nastane příslušná sociální situace. Tou může být například ztráta

zaměstnání a s ní související podpora v nezaměstnanosti. Sociální politika jako soubor opatření se mění, rozšiřuje a prohlubuje jak z hlediska času v historickém pojetí, tak i z hlediska životního času lidí. Na obojí musí sociální politika reagovat úrovní, rozsahem, šíří a rozmanitostí svých opatření. Sociální politika

směřuje k ovlivňování sociální reality. Přitom ale samozřejmě musí respektovat určité základní principy, tj. myšlenkové postupy a vedoucí ideje, které jsou pro ni určující, které jsou jí vlastní a které se v ní také více či méně zřetelně promítají. Podle toho jsou potom také většinou posuzovány a hodnoceny

i konečné efekty sociální politiky. Pro volbu a interpretaci těchto základních principů a myšlenkových postupů mají samozřejmě význam obecné filozofické myšlení a takzvané sociálně politické doktríny. V evropském regionu se tradičně setkáváme s myšlenkami konzervativního směru, s křesťanským sociálním učením a rovněž

s demokratickým socialismem. Liberalismus představuje myšlenkový koncept, který staví na osobní svobodě a také na individuální odpovědnosti. Sociální prospěch a blahobyt každého je závislý především na člověku samém, jeho výkonu, osobním nasazení a ochotě nést rizika. Funkčnost sociální politiky je posuzována

podle jejího vztahu k ekonomické efektivnosti. Nepodporuje tedy solidaritu státu a redistribuční procesy, protože ty podle této doktríny vedou k útlumu ekonomických podnětů a aktivit, ale zdůrazňuje regulační schopnosti tržního mechanismu a jeho kladné fungování, které z hlediska uspořádání společnosti považuje za

určující. Křesťanské sociální učení vychází z křesťanské filozofie, podle níž za sociální situaci není zodpovědný jen sám jedinec, ale do určité míry i společenský systém, který postavení jedince předurčuje. Uznává osobní svobodu, ale zdůrazňuje, že bez učení mravního závazku neexistuje a že určitý díl odpovědnosti za

sociální situaci ve společnosti padá i na mocné a bohaté. Uznává nerovnost, ale ne každou považuje za spravedlivou. Pro tuto filozofii je určující odstranění bídy, a proto zdůrazňuje význam sociálních transferů a na křesťanském milosrdenství založených dobročinných a charitativních aktivit. Zdůrazňuje fakt, že

individuální svoboda musí být podřízena i obecnému prospěchu a dobru. Demokratický socialismus usiluje o zajištění důstojných životních podmínek všem jedincům demokratickou cestou na základě respektování určitých pravidel. Mezi těmito pravidly je vždy převzetí značné míry sociální odpovědnosti za jedince státem,

silný veřejný sektor, rozsáhlé přerozdělování a solidarismus. Je v protikladu ke konzervativní doktríně, silně zdůrazňuje rovnost, a to nejen v občanských právech, ale i v právech sociálních. Výše uvedená učení velmi silně poznamenávají volbu principů, jejich vnímání a také interpretaci i způsoby jejich uplatňování

v sociální politice. Sociální spravedlnost je klíčovým principem sociální politiky. Všeobecně je spravedlnost obyčejně stavěna proti křivdě a bezpráví. Je považována za měřítko mezilidských vztahů, za základní mravní i náboženskou hodnotu, za základ právního řádu, základ států a veřejných politik. O spravedlnosti

hovoříme jednak v právním slova smyslu, tedy jako o souhrnu právních norem a zásad, jednak v sociálním smyslu. Sociální spravedlnost můžeme vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a sociální předpoklady (například možnost vzdělávat

se, uplatnit se na trhu práce) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny. V oblasti sociální politiky jsou ale významné obě roviny spravedlnosti, protože zákonodárství a právní normy tvoří legitimitu sociální spravedlnosti. V této souvislosti je nutno uvést, že obecně neexistuje nějaká akceptovaná definice či

představa toho, co je a co není sociálně spravedlivé. Přesto je sociální spravedlnost hodnotou, kterou nelze pominout, a je třeba pracovat s ní v jakémkoli sociálním systému. Lidé se většinou shodují v tom, že je třeba jednat a chovat se spravedlivě. Shoda ale platí i v tom, že sociální spravedlnost je hodnota vedená

myšlenkami humanismu, lidského dobra a prospěchu. Sociální spravedlnost či nespravedlnost a sociální nerovnosti s ní související, jejich rozsah i charakter jsou otázkami, které se váží k sociálnímu napětí nebo sociálnímu souladu ve společnosti. Vyznačují se zpravidla vždy silným politickým nábojem, na nich

prakticky závisí stabilita společnosti, tedy také úspěšnost vládních politik. Proto sociální spravedlnost a harmonie jsou zpravidla základem legitimacy každé vlády a jejího usilování. Téměř každá vláda i politická strana deklaruje, že společnost má být organizována, strukturována a řízena na základě principu

sociální spravedlnosti. Sociální spravedlnost a sociální nerovnosti jsou pojmy, které vedle svého daného objektivního aspektu mají i velice silný normativní obsah. Vždyť otázka, jak se rozděljuje, kdo a co dostává, případně nedostává, a za co to dostává samozřejmě a okamžitě navozuje i otázku, co by měl

dostávat a proč. Tedy existuje zde určité normativní kritérium. A právě toto normativní kritérium znamená, že vnímání sociální spravedlnosti a sociálních nerovností je vystaveno silnému vlivu nejrozmanitějších vnějších podmínek – různých, často logicky protichůdných ideologií, dílčích politických nebo čistě

skupinových zájmů apod. Sociální spravedlnost může být také někdy chápána velice subjektivně, vzdáleně od objektivního chápání současných společenských podmínek, což by mělo být vždy v souladu s myšlenkami humanismu, dobra a prospěchu lidstva. Toto všechno potom může také někdy vést k celkové mystifikaci sociální

spravedlnosti, k nejrůznějším spekulacím s tímto pojmem souvisejícím, k různé interpretaci a tím někdy i k celkové manipulaci veřejného mínění o těchto zásadních, sociálně velice citlivých otázkách. Proto konstatujeme, že sociální spravedlnost je pojem relativní a že k jeho řešení je třeba přistupovat

zpravidla vždy z celé řady různých hledisek a přihlížet tak k podstatě a charakteru velice rozmanitých konkrétních sociálních situací, které mohou nastat a pochopitelně v různých podobách také nastávají. Je možno obecně v tomto smyslu uvést, že se mnohdy zmiňují v této v souvislosti tři zásady sociální

spravedlnosti: každému stejně, každému podle jeho potřeb, každému podle jeho zásluh. Každá z těchto zásad má něco do sebe, ovšem je také pravdou, že v praxi se mnohdy stává, že důvody pro jednu ze zásad jsou často námitkami proti druhým nebo je dokonce vyvracejí. Je třeba ale vždy brát v úvahu současné společenské

podmínky a současný život obyvatel, řešit konkrétní sociální situace a volit takové zásady a také prostředky, které znamenají rozvoj, prosperitu a prospěch celé společnosti, nebo alespoň její většiny. Z výše uvedeného jasně vyplývá, že nelze hovořit o sociální spravedlnosti jako o kategorii absolutní a nelze tedy

jednoznačně vymezit nějakou obecně platnou definici. Proto je třeba odpovědět na otázku, co je sociální spravedlnost a z čeho vychází. Vždy je nutno analyzovat celou konkrétní danou situaci. Jedná se zpravidla o dílčí hlediska, která někdy nazýváme jako možné principy pro posouzení sociální spravedlnosti. Jsou to

princip výkonu a zásluhy, princip souladu mezi vstupy a výstupy, princip rovnosti, princip rovných příležitostí a princip sociální potřeby. Při hodnocení výše uvedených hledisek zjistíme, že jsou protikladná. V každé sociální politice se uvedená hlediska nutně uplatňují v určité kombinaci. Aplikace a míra naplnění

těchto dílčích principů v daném sociálním systému závisí vždy na konkrétní sociální situaci, ve které se společnost nachází. Má-li sociální politika souhrnně jako celek účinně pomáhat ekonomickému rozvoji a stimulovat jej, pak prostřednictvím jejích nástrojů a opatření musí být posilováno výkonové hledisko ve vnímání

sociální spravedlnosti. Směřuje-li sociální politika spíše k cíli sociálního vyrovnání a harmonie, pak je větší důraz kladen na rovnost. Ve skutečnosti to však není tak zcela jednoznačné. Jsou obory sociální politiky, které se například dnes ve vyspělých zemích pokládají za sociálně velmi spravedlivé, má-li v nich

převahu jen jeden z uvedených principů, například princip rovných příležitostí ve vzdělávací politice, v jiném oboru pak jiný princip, například princip potřeby při řešení problému chudoby. Sociální spravedlnost se nám tak jeví jako vhodná kombinace jejích možných dílčích hledisek v různých oborech

sociální politiky s tím, že ve svém celku může směřovat k převaze určitého z nich. Jako příklad můžeme uvést situaci v době našeho socialistického vývoje, kdy bylo možno hovořit o modelu sociální spravedlnosti s dominantní rolí rovnostářského principu. Model se tvářil jako sociálně spravedlivý, ale jeho podstata vlastně

spočívala ve skutečnosti v tom, že existovaly značné nerovnosti v podobě různých odměn, privilegií, výhod za loajalitu k režimu, tresty a postihy pro skupinu obyvatel v opozici apod. Po převratu dochází v naší společnosti k zásadní politické a společenské změně a s tím samozřejmě k související ekonomické i sociální

reformě. Postupně se vytvářel jiný model sociální spravedlnosti, ve kterém je záměrně posilován zásluhový princip. Riziko ohrožení značné části populace chudobou a nutnost postarat se o ty, kteří se o sebe postarat sami nemohou, však současně zdůrazňuje také princip potřeby. Takový model sociální spravedlnosti je

typický pro vyspělé země s tržní ekonomikou. Tento model je znám jako model pevného dna a otevřeného stropu. V souvislosti s výše uvedeným modelem je v současné době sociální spravedlnost vnímána spíše tak, že prvotně je spojována s usilováním jedince, který využívá svých sil k realizaci svých vlastních zájmů. Zároveň je

však vnímána i jako vůle pomoci slabým občanům, tedy že se předpokládá i solidarita společnosti. Zakotvení určitého modelu sociální spravedlnosti je v každé společnosti jistým procesem, pro který jsou důležité nejen určité nerovnosti a jejich velikost, ale i skutečnost, že tyto nerovnosti jsou vnímány

a přijímány společností a také to, jak jsou tyto nerovnosti společností vnímány a přijímány, jaké jsou reakce společnosti. Někdy relativně malé sociální rozdíly ve společnosti mohou být považovány za nespravedlivé, například příliš malá diferenciací ve mzdách vyplácených za stejný výkon. Toto vše může vyvolávat

sociální neklid. Naopak někdy relativně značné nerovnosti mohou být přijímány jako spravedlivé. Jako příklad lze uvést rozdíly ve mzdách špičkových odborníků a pomocných dělníků. Můžeme tedy uvést, že sociální spravedlnost jako něco předem zcela jasně definovaného prakticky v současné době neexistuje.